

KÜLTÜREL VARLIKLARIN KORUNMASI VE ONARILMASI

Derleyen :
Emre MADRAN

DEVLET, TARİH VE KÜLTÜR DEĞERİ OLAN ESER VE ANITLARIN KORUNMASINI SAĞLAR.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Mad-
de 50, fıkra 4

GİRİŞ

Kültürel varlıklar, kişilerle olan münasebetleri, günlük yaşantı içindeki yerleri, kullanılma değerleri, ve daha birçok özellikleriyle, kişinin bu konuyla ilgilenmesini, «insan tabiatının» olağan bir sonucu haline getirmiştir. Kişi yaşantısının çeşitli safhalarında, tarihî anıt, tarihî yerleşme, tarih ve sanat değeri olan küçük eşya ve daha birçok biçimlerde karşımıza çıkan bu «şey»lerin, bakımlarının ve korunmalarının gerekli olduğu bir gerçektir.

Gösterilen ilgi, verilen değer ve koruma gerekliliği birbirine bağlı olarak geliştiğinde, «kültürel varlıkların bakımı, onarımı ve korunması» kavramı, bir içgüdü olmaktan çıkmağa başlamış, üzerinde düşünülen, belirli programlarla yürütülmesi gereken, çeşitli disiplinlerden gelen kişilerin uğraşısı olan somut bir işlemler dizisi düzeyine gelmiştir.

«İnsan'ın kültürel varlıklara karşı alâkası ve onlara verdiği değer, çeşitli faktörlerin sonucudur. Kültürel varlıkların bir özelliklerinin de 'kıymetli' olduğu düşünülürse, sebepler ne kadar değişirse değişsin, büyük veya küçük bu nesnelere korumak zorunluluğu vardır.»¹

Ayrı bir terminolojisi olması gereken ve değişik kavramlardan oluşan «kültürel varlıklar» genel terimi, tarihî, sanat, eskilik, kullanılma gibi çeşitli değerler taşıyan, taşınır veya taşınmaz birçok nesnelere kapsamaktadır. Bu derlemede, sadece «tarihî anıt ve tarihî yerleşme» sözcüklerinin ifade ettiği yapı veya yapı guruplarından ve bunların ayrılmaz parçaları olan diğer kültür ve sanat verilerinden bahsedilecektir.

«Tarihî Anıt ve Yerleşmelerin»² bakım ve onarımı, yurdumuzda ilgili müesseselerin konuya ciddiyetle eğilmeleri, Turizm sektöründe konunun öneminin anlaşılması, restorasyon ile ilgili eğitimin bir ihtiyaç duyularak başlatılması³, tarihî zenginliklerimizin terkedilmiş bir vaziyetten kurtarılıp, kendilerine yakışan kişiliklere sokulmaları gereğinin, gerek akademik çevrelerde ve gerekse kamu kuruluşlarında ciddiyetle tartışılan bir konu haline gelmesi gibi sebepler yüzünden, son yılların üzerinde en fazla durulan olaylar dizisi haline gelmiştir.

«Anıtlara herhangi bir müdahalenin gerekli olup olmadığı gibi temel

1) Daifuku, H. The significance of Cultural Property The Conservation of Cultural Property Museums and Monuments XI UNESCO Switzerland, 1968

2) Konumuzla ilgili Kültürel Varlıklar bu isimle anılacaktır.

3) 1966 yılında, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesine bağlı olarak kurulan «Tarihî Anıtların Bakım ve Onarımı Bölümü», Yüksek Lisans eğitimi yapmaktadır.

meselede dahi fikir birliğine erişilmiş olduğu iddia edilemez. Bundan ötürü, hâlen anıtların korunmasıyla ilgili çözümlerin, genel olarak, anıtlara olan ilgiyi, kişilerin ve ortamın tutumunu gösterdiği izlenmektedir. Henüz, esası, korumak veya korumamak sorusu teşkil etmektedir. Anıtların korunmasında tek istikrarlı özellik, getirilen çözümlerin devamlı olarak değişmekte olmasıdır. Anıtlara müdahale şeklinin, onların korunmasıyla ilgili genel tutuma, anıtlara o gün verilen değere bağlı kalması, ana sorun olan müdahale şekli ile değerlendirme şeklini ayırtmayı güçleştirmektedir.*

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı gibi, onarımların niçin yapıldığı, nasıl yapıldığı ve nasıl yapılması gerektiği gibi ana sorunlar halâ kesin cevaplar beklemektedir. Oysa, yurdumuzda ilk müzecilik çalışmaları 130 senelik, konumuzla ilgili sayabileceğimiz ilk yasalar 120 senelik bir geçmişe sahiptir. 1935'lerde ilk bilinçli ve programlı onarım uygulamaları başlamış⁵, 1943'de,

Olay; günümüzde ne durumdadır? Ne yapılmakta, ne yapılmamakta veya yapılamamaktadır? Ülkemizin sosyal, ekonomik, kültürel ve politik bünyesindeki değişikliklerin konuya olan etkisi nedir? Değerler, prensipler ve teknikler, konuya hangi yönlerden ve ne gibi katkılarda bulunmaktadırlar?

Biz, burada, bu sorulara cevap arıvanlara, anıt kavramı ve değerleri, onarıma ihtiyaç, onarımcıya ihtiyaç ve eğitim, yurdumuzda bakım ve onarımın tarihçesi ve ilgili yasalar, mevcut kuruluşlar ve tatbikat gibi başlıklar altında, gerek yerli ve gerekse yabancı uzmanların bu konularda söylediklerini de katarak bir derleme sunmaya çalışacağız. Amaç, yukarıda sıralanmasına çalışılan sorular üzerinde düşünmek isteyenlere, eski eserlerin bakım, onarım ve korunmasının hikâyesini ve kapsamını en basit bir şekilde dilemek-tir.

ANITLAR VE ONLARIN KORUNMASI KAVRAMI INSANOĞLUNUN YERLEŞME YARATTIKLARI ANDAN İTİBAREN ORTAYA ÇIKAN BİR KAVRAMDIR

C. Erder/Tarihi Çevre Kaygısı

KAVRAMLAR

Bakım ve onarım konusunun, gerek Dünya'da ve gerekse ülkemizde 'bilinçli' ve 'bilimsel' olarak ele alınması, uzun bir geçmişe dayanmadığından, ilgili deyimler de kesin bir açıklığa kavuşmuş, kavramlar tam açıklamalarını bulmuş değildir. Anıt, âbide, eski eser, tarihi eser, ören yeri, eski yerleşme, onarım, bakım, restorasyon, restitüsyon v.b. gibi sözcüklerin tam anlatımları yapılmamış olduğundan, aynı fikirler değişik ifadelerle anlatılmakta, buda bir «kavramlar ve terminoloji kargaşalığı» ortaya çıkmaktadır. Burada, çeşitli kaynak ve kişilerin kavramlara buldukları karşılıklar sıralanmıştır.

GENEL KAVRAMLAR

«Büyük ve önemli bir olayı, gelecek kuşaklara tarih boyunca anlatmak için meydana getirilen, göze çarpacak büyüklükte, simge niteliğinde yapı a-

4) Erder C. Tarihi Çevre Kaygısı O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Yayın No : 18 Ankara, 1971 s. 2

5) Y. Mimar Sedat Çetintaş, bu yıllarda, Sivas - Keykâvus Dârüşşifası ve Bursa Eski Kaplıca gibi eserlerde onarım çalışmaları yapmıştır.

teknik ve prensipler üzerine ilk Türkçe neşriyat yapılmıştır.⁶

6) Ülgen, A. S. Anıtların Korunması ve Onarılması Ankara, 1943 Bu kitapta, konu,

a. Abide nedir ve Abideleri niçin koruyoruz,

b. Tarihi âbidelerin muhafazası ve tamir usulleri,

c. Abidelerin tamiri,

başlıklar altında incelenmiştir. Yerli ve yabancı onarımları kapsayan, 169 fotoğraf ihtiva etmektedir.

nittir.»⁷ Aynı sözlüğün, 2. sayfasında «âbide» sözcüğü, «anıt» ile eşdeğer gösterilmektedir.

«Abide: Bir hadiseyi, gelecek nesillere hatırlatmak için inşa edilen büyük yapı veya heykel,⁸»

«Anıt: 1. Bir kişi veya olayın sürekliliği olarak anılması için dikilen büyük yapı veya heykel,

2. Yüzyıllarca yaşayan ve devam eden veya her zaman anılan eser,

Tarihî Anıt: Gerek sanat ve gerekse insanlık tarihi bakımından önemli olan ve bu konulardaki araştırmalar ve incelemelere yarıyan eserlere denir.

İng.: Historical Monument

Fr.: Monument Historique⁹»

Anıt ve tarihî yerler kavramlarını ICOMOS¹⁰ tüzüğünde şu şekilde görmektedir:

«Madde: 3 a. Anıt terimi içinde, yapı olsun olmasın, arkeolojik, mimarî, tarihî veya etnoğrafik değeri olan ve içinde korunmuş eşyalar da bulunabilen bütün gerçek mülkü içine alır.

b. Tarihî yer terimi, onarılması halkın yararına olacak, tabii veya insan yapısı veya ikisinin karışımı olan bir elemanlar gurubu olarak tarif edilecektir.

c. Aşağıdaki sınıflamalar, yukarıdaki tariflerin dışında kalır:

— Binalarda muhafaza edilen ve müze koleksiyonlarının parçası olan taşınabilen bütün eşyalar,

— Müzelerde muhafaza edilen arkeolojik koleksiyonlar, arkeolojik veya tarihî yerlerdeki müzelerde sergilenen eşyalar,

— Açık hava müzeleri.»

Kavramlar ile ilgili diğer bazı tanımlar şu şekilde sıralanabilir:

«Abide, büyük bir şahsın veya bir vakânın istikbalde anılması, yahut tarihte geçen hadiseleri o günün ve geleceğin nesillerine tasvir etmek maksadıyla yapılan mimarî veya heykeltraşi eserlere denir. Tarihî abidelere gelince, bu kıymet veriş, yalnız bir ilim adamının veya bir sanat sevenin alâkasından neşet etmez. Bu kıymet mefhumunu, kendi tarihinin ve cedlerinin hatıralarını taşıyan eserlere karşı, cemiyetlerinin duyduğu maşerî bir histen başka bir şey değildir. Bu eserler yalnız tarihî bir madde, yahut sanatkârane bir örnek olmaktan ziyade, bizim, bütün manevî ve maddî hayatımızın muhtaç olduğu istinatgâhlardan bizi varlığımıza inancımızı kuvvetlendiren birer vasıtadırlar.»¹¹

«Geçmişe ait nesnelerin bakım ve onarımlarıyla ilgili faaliyetler, bir hayli yaşlanmış, eskimiş, hırpalanmış durumdaki söz konusu nesneleri canlı bir halde muhafaza etmeğe, bunları, kısaca, ayakta tutmağa çalışırlar. Doğru dürist gayeleri kalmamış olmakla beraber, halâ yaşatılmak istenen bu nesneler, acaba ne gibi şeylerdir? Bu soruda adı geçen, üzerinde durulan şeylere biz anıt diyoruz.»¹²

«Gelip geçmiş kavimlerin ve atalarımızın yaşayışlarına maddî ve manevî kültürlerine tanıklık eden, yer altında ve üstünde bulunan belgelere genel olarak eski eser denir. Eski eserlerden

7) Türkçe Sözlük Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 247 Ankara, 1966 s. 40

8) Büyük Türk Sözlüğü, Hayat Yayınları İstanbul s. 11

9) Okyanus, Türkçe Sözlük Pars Tuğlacı İstanbul, 1971 Cilt I, s. 102. Aynı sözlükte, âbide sözcüğü, anıt sözcüğünün Osmanlıcası olarak gösterilmektedir.

10) ICOMOS: Uluslararası Tarihî yerler ve Anıtlar Konseyi. Tüzük, bu kurul'un, 22.6.1965'de Varşova'da toplanan Kurucu Meclisi tarafından kabul edilmiştir.

11) Ülgen A.S. a.g.e. s. 1-2

12) Frodl W. Anıtlar, Bakım ve Onarımları Akademi dergisi Sayı: 5 s. 4-14

gayri menkul olanlar içinde tarihi ve mimarî değeri olup ta korunması kamunun menfaati icabı olan yapılan ve tesislere tarihi anıt adı verilir.»¹³

«a. Dinî veya sivil, halkın kültür varlığını teşkil eden, büyük önemi haiz, taşınır veya taşınmaz mimarî, sanat veya tarih anıtları, arkeolojik sahalar, artistik veya tarihi önemi hâiz yapı gurupları, sanat verileri, risâleler, kitaplar ve bunlara benzer artistik, tarihi veya arkeolojik önemi hâiz nesnelere, ilmi koleksiyonlar, yukarıda bahsi geçen nesnelere reproduksiyonlarının, kitapların veya arşiv malzemelerinin koleksiyonları,

b. a bölümünde belirtilen, taşınabilir kültürel varlıkları muhafaza ve teşhir için tahsis edilmiş müzeler, kütüphaneler, arşiv depoları,

c. a ve bu bölümlerinde tanımlanan büyük miktarda kültürel varlık ihtiva eden merkezler»¹⁴

«Türkiye Devleti sınırları içinde bulunan arazide vaktiyle yaşamış bulunan eski kavimlerin güzel sanat, bilim edebiyat, din ve sanatına dair bütün eserlerle her türlü mamulleri eski eser sayılırlar.

Eski duvar, ve anıt kalıntısı ve genel olarak herhangi cinsten olursa olsun anıtlar ve eski eserler, kaya parçaları, dağınık tuğlalar, taş ve cam kırıntıları, çinilerle, pişmiş topraktan yapılmış eşya parçaları eski eser olarak kabul edilir.»¹⁵

«... eski, eser, tarihi bir olayı ya da devreyi açıklayan, belgeleyen, veya olayı yahut devreyi bize kuvvetle hatırlatan özelliklere sahip olmalıdır... Bir mal yukarıda belirttiğimiz özelliklere sahip olmamakla beraber, arkeolojik bakımdan bir değer ifade ediyorsa gene eskidir... Her iki özelliğe sahip olmayan eski bir mal. nihayet sanat tarihi yönünden eski eser olarak nitelendirilebilir... Bu niteliklere göre

bir malın eski eser sayılıp sayılmayacağı tartışması yapılırken, genel bir ölçüye daha ihtiyaç vardır. Bu da mikdarca azlık ölçüsüdür... Bütün bu açıklamalarımızın ışığı altında eski eseri şöylece tanımlamak mümkündür: Tarihi, arkeolojik veya sanat değeri olup eski devirlerden bize intikal eden, ya da ileride böyle değerleri taşıyacağı ke-

13) Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Komisyonu Çalışmaları Ankara, 1945 s. 5-18

14) 14 Mayıs 1954'de, La Haye'de kabul edilen, «Silâhli çatışmalar esnasında, kültürel zenginliklerin korunması ile ilgili milletler arası anlaşma»nın tanımlar kısmında yer alan tanımlamalar.

15) Bu tanımdan sonra şu döküm yapılmıştır:

«Bunlar, tarihi mağaralar ve kaya sığınakları, yazılı ve kabartmalı kayalar, höyükler, tümülüsler, örenyerleri, akropol ve nekropoller, surlar, kale ve burçlar, her çeşit mimarî anıtlar tiyatrolar, hipodromlar, stadyomlar, anfiteatrlar, agoralar, kütüphaneler, her çeşit resmi ve özel yapılar, tarihi yol kalıntıları, köprüler, mesafe taşları (mil taşları), dikili taşlar, sunaklar, tersaneler, rıhtımlar, su yolları, sarnıçlar, tarihi saraylar, köşkler, yalılar, câmiler, mescitler, namazgâhlar, her çeşit hayrat, çeşme, sebîl, imaret, darphane, şifahane, muvakkithane, medrese tekke ve zaviyeler, mezarlıklar, hazireler, lâhitler, sandukalar, steller, kümbetler, hanlar, hamamlar sinagoglar bazilikalar, kiliseler, manastırlar ve diğer taşınmazlarla bunlara ait parçalar, her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, ön tarihten kalma insan iskeletleri, çakmak taşı (sleks), volkan camı (obsidien), kemik ve maden her çeşit aletler, çini, seramik ve kapacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, vurucu veya koruyucu silâhlar, putlar (ikonlar), cam eşya, süs eşyası (hülliyyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bifezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diademler), deri, bez, papirüs, parşömen, maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma ve tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerini haiz gravür, yağlı ve sulu boya tablolar, muhâlefat (relique'ler), nişanlar ve madalyalar, toprak, cam, ağaç, kemik ve fildişi, sedef ve benzeri maddelerden yapılmış her çeşit eşya ile, halı, kilim, kumaş ve benzerleri taşınır eski eserler.»

Asâr-ı Atika Nizamnâmesi 29 Sefer 1324
10 Nisan 1906 Madde: 5

sin ve mutlak olan ve sayıca sınırlı mallar eski eser sayılırlar.»¹⁶

«Eski Eserler Kanun Tasarısı»nda, çeşitli kavramlar şu şekilde açıklanmıştır :

«Tarihi Anıt: Önemli tarihi olaylara sahne olan ve mimari bir özelliği veya sanat değeri bulunan her çeşit taşınmaz yapı,

Tarihi alan: Önemli tarihi olayların ceryan ettiği yer,

Tarihi şehir harabesi (Ören yeri): Antik bir yerleşmenin yer veya su altında yahut yer üstünde meydana çıkarılan yahut da bilinen alanı,

Tabii anıt: Tabiat güzellik, ve gariplikleri ile, tabii ve jeolojik olayların meydana getirdiği, mahalli özelliği bulunan görüşlere denir.

Eski eser: Tarihten önceki devirlerle, tarihi devirlerin, bilime, kültüre, dine ve güzel sanatlara ilişkin olan ve korunmaları ile saklanmalarında kamu yararı bulunan, yer üstünde, yer ve su altında mevcut bütün taşınmaz, taşınır eşya ve yapılar ile her türlü belgeler.»

ANITLARIN TASNİFİ

Anıtları genel olarak, durumlarına, türlerine ve bir de zaman içindeki yerlerine göre sınıflandırmak mümkündür.

a) Durumlarına göre :

1 — Taşınmaz (Gayri Menkul) Anıtlar

2 — Taşınabilir (Menkul) Anıtlar.

b) Türlerine göre :

1 — Dinî Anıtlar (Tapınaklar, mezar yapıları vb.)

2 — Sivil Anıtlar (Saraylar, evler vb.)

3 — Askerî Anıtlar (Kaleler, vb.)

4 — Teknik ve ekonomik Anıtlar (Su kemerleri, çeşmeler vb.)

5 — Folklorik Anıtlar (Kır nüfusunun günlük yaşayışını ilgilendiren eşyalar)

6 — Yazılı Anıtlar (El yazmaları, beratlar)

7 — Sedalı Anıtlar (Orglar, çanlar)

8 — Tabii Anıtlar (Milli Parklar)

c) Zaman içindeki yerlerine göre :

1 — Ölü Anıtlar

Harabe halinde olan ya da toprak seviyesinin üzerindeki durumlarını belli belirsiz ortaya koyabilen, pek az miktarda kalıntıya sahip yapılar.

2 — Yaşayan Anıtlar :

Konturları ve kitle düzenleri bakımından halâ belirli bir bütünlük arz edebilen yapılar.¹⁷

ANITLARIN DEĞERLERİ

Bir yapının, kavramlar bölümünde anlatılanlara uygun nitelikler kazanması ve anıt sayılması çeşitli değerlere bağlıdır. Bu değerleri, yapılar, bireysel özelliklerinden kazandıkları gibi, çevreleriyle beraber düşünüldüklerinde de kazanabilirler.

Bireysel özelliklerden kazanılan değerler şu şekilde sıralanabilir :¹⁸

1 — TARİHİ DEĞER :

Geçmişe ait her nesne bu değere sahiptir. Burada mühim olan, nesnenin geçmişte yapılmış ve dolayısıyla bir yaş kazanmış olmasıdır. Nesnel bir değerdir.

16) Mumcu, Doç. Dr. A. Eski Eserler Hukuku ve Türkiye A.Ü.H.F. Dergisi Cilt: XXVI, Sayı: 3-4 Ankara. 1969 Sayfa: 47-49

17) Walter Frodl, Anıtlar, Bakım ve Onarımları Akademi Dergisi, sayı: 5 İstanbul, 1970

18) a.g.e.

2 — SANAT DEĞERİ :

Onarım konusunda bu değer, genel anlamda, sanat tarihinin yargı ölçüleriyle aynı karaktere sahiptir. Burada nesne, devrinin özelliklerini aksettirmesi, bir ekolü belirlemesi, bir akımın maddesel görüntüsü olması, sanatkarın mesleki disiplin ve anlayışını yansıtması gibi faktörlerle bu değeri kazanır. Yarı nesnel bir değerdir.

3 — ESKİLİK DEĞERİ :

Bu değer daha çok duygusal bir niteliğe sahip olup, mimarî anıtlarda önemli bir rol oynar. Burada mühim olan fiziki eskime, diğer bir deyimle, malzemenin yaşlanmasıdır. Nesnenin görünüşü veya kişinin onu görsel algılamasıyla ilgili bir değerdir.

4 — İZLENİM VE PİTORESKLİK DEĞERİ :

Bir anıtın değerlendirilmesinde, onun, niçin ve hangi bakımlardan bizi etkilediği, izlenim değerini; gözle tesbit edilebilen, nesnenin kendisi ile ilgili olduğu gibi, çevresiyle de ilgili olabilen «antik etmiş görünüşü» pitoresklik değerini hazırlayan unsurlardır.

5 — KULLANILMA DEĞERİ :

Bir yapının, bugünkü işe yarama ve kullanılma değerinin yüksekliği bakım problemini kolaylaştırdığı için, önemli bir kıstas olmaktadır. Bu değer, yapının bugün içinde bulunduğu toplumun, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yaşantısına ve bunlardan doğan ihtiyaçlarına göre değişir. Bir onarım programının önemli yanlarından biri olan «yapıya fonksiyon kazandırma» kullanılma değeriyle yakından ilgilidir.

Anıtların breysel özelliklerinden kazandıkları değerlerin yanısıra, çevreleriyle beraber düşünüldüklerinde, bu değerlerinin arttığı günümüzde doğruluğu ve önemi kabul edilmiş hususlardır. O kadar ki, çevreler ve yerleşmeler

dahi anıt değeri taşıyormuş gibi düşünülmekte, koruma anlayışı tek yapıdan kurtarılıp, çevrenin tüm korunması şekline dönüşmektedir.

Tarihî çevre konusuna da kısaca değinmekte fayda vardır.

TARİHİ ÇEVRE¹⁹ :

Bir toplumun ileriliğinin en belirli görüntüsü yaşlı bireylerine gösterdiği ilgidir denir. Aynı şekilde, bir devrin ya da bir toplumun ileriliğini kentsel ya da kırsal çevrenin iyi niteliklerinin yok olmasına, yok edilmesine karşı gösterdiği tepkiyle de derecelendirmek olanaksız değildir.

«Bir şehrin hayatı, yollar ve yapılar gibi maddî eserler vasıtasıyla yüzyıllar boyunca ortaya çıkan sürekli bir olaydır. Bu eserler şehre kendine has bir şahsiyet verir... Onlara sahip olanlar veya onları korumakla görevli bulunanlar, bu yüce mirası bozulmadan gelecek yüzyıllara iletmek için her türlü meşru vasıtaya başvurma sorumluluğunu taşımaktadırlar.»²⁰

Mimarî dalında geçmişle ilginin sürdürülmesi, ne eski yapıların öz olarak bile olsa benzerlerinin yapılması, ne de şurada burada birkaç tarihî yapının tek tek muhafazası ile gerçekleşemez. Asıl muhafaza edilmesi gereken, bir şehrin genel karakteri, kendine has «şahsiyeti», «şehrin ruhu»dur; o şehirde yaşamış olan kuşakların, kentin bütününe işlemiş oldukları hayat görüşleri ve tutumlarıdır.

Korunması, bakım ve onarımı gereken değerler, salt olağanüstü mimarî, sanat ya da tarihî önem taşıyan «şaheserler olmamalıdır». Daha mütevazı yapıtların da tarihî bilgimiz, sanat anlayışımız ve fiziksel çevrenin nitelikle-

19) Restorasyon Uzmanı Y. Mimar Okan Üstüncök'ün, Vakıflar Dergisi, Sayı : IX'daki «Eski Eser Onarımında Çevresel Anlayış» başlıklı makalesinden derlenmiştir.

20) Atina Andlaşmasından,

rine önemli katkıları olabilir. Aynı nedenlerle, salt tek eserlerin değil, aynı zamanda geniş kentsel sahaların, bölgelerin, ya da — bazan olduğu gibi — tüm olarak kentlerin korunmaları, değerlendirilmeleri ve bu gibi yerler içerisindeki yeni yapı önerilerinin sıkı bir denetim düzenine bağlanmaları da gerekli ve önemlidir.

ANITLARI TEHDİT EDEN TEHLİKELER

Bir anıtın muhafazası söz konusu olduğunda, onu tehdit eden tehlikelerin, iki ayrı yoldan gelebileceğini düşünmek gerekir.

1 — DIŞTAN GELEN TEHLİKELER :

Bunlar arasında, trafik ekonomik hayatla ilgili bir takım faaliyetler, endüstri ve toplumsal gelişme sayılabilir.

«Örneğin, çevremizin, çağın sosyo-ekonomik gelişmelerine uyması zorunluğu nedeniyle, tarihî yapılan ve eski eserlerin karşı karşıya geldikleri tehlikeler genel olarak iki şekilde ortaya çıkar :

a. Tarihî yapı için varolan talep, yapının bugünkü şekli ve durumuyla yetersizdir. Bu durum, yapının bakım-sız kalıp çürümesine yol açar.

b. Bir tarihî yapının üzerinde durduğu arsa için çok fazla talep vardır. Bu durum ise yapının yıktırılıp, yerine arsanın potansiyelini tam olarak değerlendiren bir yenisinin yapılması, ya da tarihî yapının aynı amaca uydurulacak şekilde, radikal değişikliklere uğratılarak, karakterinin yok edilmesiyle sonuçlanır.²¹

2 — İÇTEN GELEN TEHLİKELER :

Bunlar daha çok anıtı meydana getiren malzemenin eskimesinden doğan tehlikelerdir. Tehlikelerin orijinlerine

göre sınıflandırılmasında 3 grup ortaya çıkar :

a) İnsanla ilgili sebepler :

Anıt inşa olunurken yapılan ihmaller, statik hatalar gibi.

b) Tabiatla ilgili sebepler :

Bunlar arasında tabii afetlerle, atmosferik faktörler ve aşındırmanın daimî etkisi sayılabilir. Ayrıca, çeşitli biyolojik faktörler, bitkiler, bazı hayvanlar da anıtın varlığını tehlikeye düşürebilir.

c) Modern tekniğin ve yaşamın doğurduğu tehlikeler :

Trafiğin bir bütün olarak gün geçtikçe ortaya koyduğu problemler, kısmî istimlaklar vb.

Anıtların değerleri ve onları tehdit eden tehlikeler bu şekilde belirlendikten sonra, sıra, bu tehlikelerin bertaraf edilmesine, karşı tedbirlerin saptanmasına, yani «Koruma ve Onarım» politikasının anahatlarının ortaya konmasına gelmiştir.

O N A R I M

ONARIM İHTİYACI

Burada, öncelikle «niçin onarıyoruz?» sorusuna cevap vermek gerekir.

Anıtın onarımına karar veren ve onarım karakterini saptamakta rol oynayan etkenler şöyle sıralanabilir :

1. Eski eseri sonraki nesillere devretme görevi,
2. Eserin, kendi tarihi, mimarî önemi ve kişilerce yaratılan diğer değerleri,
3. Halihazırda toplumun, kültürel, ekonomik ve sosyal gelişmelerinin ortaya koyduğu zaruret,

21) Restorasyon Uzmanı Y. Mimar Okan Üstüncök'ün, Vakıflar Dergisi, Sayı IX'daki «Eski Eser Onarımında Çevresel Anlayış» başlıklı makalesinden derlenmiştir.

4. Envanter ve döküm sonucu, binanın onarım ihtiyacının tesbiti ve çabukluk ihtiyacının doğrulanması.

Onarımın gerekliliği böylece ortaya konduktan sonra, onarım için neler yapılması gerektiğinin saptanması başarılı bir tatbikat için «ön şart» olmaktadır.

ONARIMIN PROGRAMLANMASI

Tatbikat öncesi onarım çalışmaları şu üç ana bölüme ayrılabilir :

1. Koruyucu envanter ve tescil,
2. Onarıma konu olacak yapının tanımı
3. Onarım karakterinin tesbiti

1 — KORUYUCU ENVANTER VE TESCİL :

Millî kültür varlığımızın belirlenebilmesi, onarım işlemlerinin hangi kısıtlara göre, hangi eserlerde öncelikle uygulanacağını tesbiti herhangi bir sebeple yok olan bir gayrimenkulle ilgili malûmatın elde bulundurulabilmesi yurt çapında uygulanacak bir envanterle mümkün olacaktır. Gene değişik formasyonlara sahip kişilerin meydana getireceği guruplarla yapılacak sistemli taramalar, kısıtlı kadroların ve bütçelerin daha verimli ve daha uygun şekillerde kullanılmasına yardımcı olacaktır.

2 — ONARIMA KONU OLACAK YAPININ TANIMI²² :

Anıtların, onarıma esas olacak şekilde tarihi, artistik ve teknik yönden etüdünde iki yaklaşım öngörülmektedir:

Birinci yaklaşım :

Bu yaklaşımda üç ana etüd gereklidir :

a. Tarihi yönden ve tarihi araştırmaları esas alan etüd :

— Yapının bulunduğu yer ve ya-

pıldığı devrin politik, sosyal ve ekonomik karakteristikleri,

— İnşaatin yapılmasını emreden kişiler, çalışmanın projelendirilmesi ve yürütülmesine etki eden olaylar,

— Anıtın hayatına tesir eden olayların kronolojik etüdü.

Tarihi araştırmanın nasıl yürütülmesi ve nelerin aranması gerektiği ise aşağıdaki başlıklarda özetlenebilir :

1 Yapıların kendileri :

Yapılar, bünyelerinde, zaman boyunca maruz kaldıkları olayların izlerini taşırlar. Genellikle tahribatın yapılaş şeklini ve bunun nasıl onarıldığını görmek mümkün olmaktadır. Belirli hallerde, yapının foksiyonu değiştirilmiş olabilir. Yapının bu yeni foksiyonu kazanmadan evvel alınmış ölçüleri, tarihinin aydınlatılmasında büyük rol oynar. Fakat yapının kendisi, istediğimiz cevapları her zaman verememektedir?

2. Yazılı Kaynaklar :

Bu faktör çeşitli kısımlardan müteşekkildir. Bunlar döküman veya haber niteliği taşırlar. Buldukları yere göre,

— Yapının üzerindeki kitabeler, amblemler, çizimler,

— İnşaat hesapları, satış veya devirle ilgili yazışmalar şeklinde iki grupta incelenebilirler.

3. Görünümler :

Yapıların, yapı guruplarının veya yerleşmelerinin eski görünümüleri (gravür, minyatür, fotoğraf, vb.) de önemli malumat taşırlar. Fakat bunların, hem az, hemde genellikle yakın zamanlara ait olması fazla fayda sağlamamaktadır.

22) Bu kısım, Prof. Guglielmo de Angelis d'Ossat tarafından, Roma Üniversitesi, Mimarlık Fakültesine bağlı Beynelmilel Onarım Merkezinde verilen ders notlarından derlenmiştir.

4. Konu ile ilgili neşriyat :

Bu, üçüncü maddeden daha önemlidir. İlk neşriyatlar, genel anlatımları, kısa tasvirleri ihtiva ederdi. Değişik konuları derinlemesine anlatan neşriyatlara, geçen yüzyıldan itibaren rastlamaktayız. Tabii ilimlerin, tarih ve sanat tarihine yardımcı olmaları konuyu çok geniş kapsamlı yapmıştır.

b) Artistik etüd :

Bu kısımda estetik prensiplerin ağırlığı altında, kompozisyon ve proporsiyon anlayışı, artistik formların elde edilişindeki başarı nisbeti ve kalitesi etüd edilmelidir. Yaratıcıların, çok zor da olsa, çalışma karakteristik ve metodlarının anlaşılması da önemli bir konudur.

c) Statik ve yapısal etüd :

Kullanılan tekniklerin fayda ve sonuçlarının belirlenmesi, malzemenin tabiatı ve kullanılışı konusundaki çalışmalar bu başlık altında sayılabilir.

İkinci yaklaşım :

a. Yapının kendisinin bir bütün olarak incelenmesi,

b. Yapının içte ve dıştaki özelliklerinin, dekorasyon, tefriş, v.b. gibi faktörlerle de desteklenerek tek tek tanınması,

c. Yapının çevresi ile beraber incelenmesi.

Her iki yaklaşımda da şu etaplar kullanılmalıdır :

1. Mevcut durumun analizi,

2. Kaybolan veya hiçbirzaman gerçekleşmeyen hususların etüdü,

3. Benzeri örneklerle mukayese.

Yukarıda verilen, iki yaklaşım ve üç etaplı formül daima beraber kullanıldığında, 27 ayrı etüd şekli, yapının tam bir tanımı için gerek ve yeter olacaktır.

3 — ONARIM KARAKTERİNİN - YAPININ TANIMINDAN VE MEVCUT BELLİ PRENSİPLERDEN FAYDALANILARAK TESBİTİ :

a. Mevcut kısımların onarımı

b. Bulunan izlerin tesbit ve değerlendirilmesi :

— Mimari elemanın orijinal şeklini tam manasiyle açıklayan izler ile ilgili işlemler,

— Mimari elemanın sadece mevcudiyetini belli eden izler ile ilgili işlemler,

— Yapının mimari bütünlüğünün gerektirdiği, fakat, bugün mevcut olmayan kısımlar ile ilgili işlemler,

— Yapıya sonradan katılmış, fakat yapının tarihinde yer almış «periyod yapmış» elemanlar ile ilgili işlemler,

— Yapının tarihi ve mimari bünyesine hiçbir değer katkısı olmayan «muhdes» elemanlar ile ilgili işlemler.

c. Yukarıdaki hallerde kullanılacak malzeme ve tekniğin tesbiti.

d. Yapının orijinal bünyesinde mevcut olmayan elemanların eklenmesi :

— Yeni kısmın, yapı ile, form ve malzeme bakımından tamamen ahenk içinde olması, şeklindeki yaklaşım,

Yeni kısmın, eski yapının mimari kompozisyonunu bozmayacak şekilde, fakat yeni yapılmış olduğu belirlenecek bir proje ile uygulanması, şeklindeki yaklaşım,

— Yeni kısmın, modern form ve malzeme anlayışı içinde düşünülmesi şeklindeki yaklaşım.

e. Yapının statik problemlerinin gerektirdiği tedbirlerin alınması sonucu ortaya çıkacak sorunların tesbiti, soru-

nun, yapının eski eser hüviyetini bozmayacak şekilde çözülmesi.

f. Yapıya yeni fonksiyon verilmesi. Bunun için :

— Fonksiyonun gerekliliğinin tesbiti,

— Yapının orijinal fonksiyonunun ortaya çıkardığı mimari kompozisyon ve elemanların, yeni fonksiyonlara uygunluk derecesinin tesbiti,

— Yani fonksiyonun gerektirdiği değişikliklerin yapılmasından uyulacak hususlar.

ONARIM KONUSUNUN AVRUPA VE TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ

Onarımın tarihi, tahriplerin tarihi ile başlar. «Tahriplerin tarihini ihtiva etmeyen bir onarım tarihi tamam sayılamaz»²³ Bugün, 'çok tarihî ve mimari kıymeti haiz eserde, bu onarımların izi görülmekte, kişilerin yaptığı bu müdahaleler, çoğunlukla, yapıtların günümüze kadar gelmesini sağlayacak nitelikte olmaktadır.

Konu, Avrupa'da ve Türkiye'de onarım işlemlerinin gelişmesi olarak iki bölümde incelenecektir.

1 — AVRUPA'DA²⁴ :

Antik devirlerde dahi anıtların korunması hatta bazan tamir edilmesi için tedbirler alındığı, Yakınoğu ve Klâsik Yunan kaynaklarından öğrenilmektedir. Dinî bir fonksiyonu olan veya sadece sanat niteliği kaymet ifade eden yapılar veya eserler korunmuştur.

Roma devrinde, ganimet olarak getirilen sanat eserlerinin çokluğu karşısında, bu eserler bir üstünlük ve başarı sembolü olarak kataloglandı. Kişilerin heykelleri, topluma ait eserlerde anıt sayıldı. Augustus, Vespasian, Hadrian, Caracalla, Diocletian gibi imparatorlar, anıtların korunması, heykel, tablo gibi eşyanın satılmaması, anıtların görün-

şünü bozacak yapılar yapılmaması konusunda yasalar çıkarttılar.

Hristiyanlığın ilk yıllarında bu koruyucu tedbirler devam etti.

Orta Çağ'da, çeşitli nedenlerle, Antik binalara duyulan hörmət yok olmuştur. Bunun İstisnaları İtalya'da göze çarpıyorsa da²⁵, zamanla tedbirler ihmal edilmiş, anıtların mülkiyeti halktan kiliseye geçmiş, böylece ihmal yüzünden tahripler artmıştır. Bu, hal, 15. yy başlarında tahribin önlenmesini ve yapıların restoresini sağlayacak tedbirler alınmasını gerektirmiştir.

Rönesans'ta, Klâsik Yunan ve Roma eserlerine duyulan ilgi çoğalmış, sanatkarlar bilhassa Roma'daki eserleri incelemişlerdir. Bu ilgi, bazan inceleme, bazan da çeşitli ilâve ve müdahaleler şeklinde olmuş²⁶ bu hal, Papa'ların ağır kanunlar çıkarmasını gerektirmiştir. Fakat bu tedbirlerin de yetmediği, Barok devirde aynı tahrip veya müdahalelerin devam etmesiyle anlaşılacaktır.

Ancak, 1750'den sonra, Neo-Klâsik akımın başlaması, Antik eserlerin yeniden değer kazanması, Pompei ve Herculenum'da yapılan kazılar, çeşitli kişilerin onarım konusundaki teorileri, Anıtların muhafazası ve onarımı faaliyetlerine hız vermiştir.

Bundan sonraki gelişmeleri, çeşitli Avrupa Ülkelerinde inceleme devam edeceğiz.

23) Frodi, W.; The History of Restoration, (Çoğaltma) Roma Üniversitesi, Beynelmîel Restorasyon Merkezi yayını.

24) Dr. Ömür Bakırer'in «Restorasyon'un Tarihi Gelişmesi» adlı çoğaltılmış ders notlarından derlenmiştir. (O. D. T. Ü. Mimari Fakültesi)

25) Ravenna'da Theodoric, «Gayemiz sadece yeni binalar inşa etmek değil, eskileri de muhafaza etmektir» diyerek, Abano hamamlarını tamir ettirmiştir.

26) Mechelangelo, Leonardo da Vinci, Bramante bu kişiler arasında sayılabilir. Müdahale yalnız heykellere değil, mimari anıtlara da olmuştur.

a) Fransa :

Fransa'da tarihi anıtlar bilhassa 1789 Fransız İhtilâli sırasında, cemiyet-
teki sosyal değişim neticesinde dine ve
asil sınıfa halk tarafından gösterilen
tepkiler sonucu tahrip edilmişlerdir.
Buna karşı çeşitli kurumlar reaksiyon
göstermiş, 1795'te kurulan «La Comision
des Monoments» ilk müsbet çalış-
maları yapmış, envanter ve restorasyon
konuları ciddiyitle ele alınmıştır. Fa-
kat komisyonun fazla yetki ve mali gü-
ce sahip olmaması, 1802'ye kadar ve-
rimli sonuçlar almayı önlemiştir.

1802 - 1830 yıllarında hukuki yönde
ve envanter konusunda çalışmalara de-
vam edilmiş, daha çok kişilerin şahsî
gayretleri görülmüştür.

1830'dan sonra kurulan çeşitli ko-
misyon ve örgütler dirilerek sınıflan-
dırılması ve buna göre onarım önceliği-
nin tanınması konusuna da eğilmişler-
dir²⁷.

19. yy. ın ikinci yarısında uygula-
nan ve Eugenne Emmanuel Violet-le-
duc'un öncülüğünü yaptığı «stilistik
kriterlere bağlı restorasyon» faaliyet-
lerinin prensipleri iki noktada toplan-
mıştır. Bunlar, yapının orijinal halini
ortaya çıkarmak için ilâve mimari ve
süsleme elemanlarının yok edilmesi,
eksik elemanların da orijinal şekillerine
uygun yapılarak tamamlanmasıdır. Bu
işlemler yapılırken, onarımcı, kendini,
yapıyı inşa eden mimar yerine koya-
caktır. Kendi devirleri içinde dahi bü-
yük tenkitlere uğrayan bu kişiler ve iş-
lemleri, giderek bugünkü prensiplerin
doğmasında etkili olmuşlardır.

1887'de çıkan eski eserler kanunu,
1913'de daha da mükemmelleştirilmiş,
ve bugün Fransa'daki eski eserlerle il-
gili faaliyetlerinin temelini teşkil et-
miştir.

b) İngiltre :

İngilterede de 1780 yıllarında, tari-
hi anıtları kurtarma işlemleri, restoras-
yon veya anıtların kapatılıp terkedil-
mesi şekillerinde görülmüştür. Onarım
faaliyetlerinde öncelik Gotik binalara
verilmiş, aynen Fransa'da olduğu gibi,
anıtın orijinal tarzına dönülmesi ve stil
birliği gözetilmiş, dolayısıyla tatbikat-
lar başarılı olmamıştır.

19. yy.ın ikinci yarısına doğru res-
torasyon faaliyetleri 3 yönde gelişmek-
tedir :

1. Hiçbir metoda dayanmayan,
alelade ustaların yaptıkları tamirler,

2. «Camden Society» adlı cemiyet-
tin uyguladığı eksik elemanları, anı-
tın bünyesinde mevcut herhangi bir
stille veya Gotik stiline uygun tamam-
lamak,

3. Bugünkü prensipleri, andıran
muhafazakâr tutum. Bu tutum en ileri
şeklini 19. yy.ın son çeyreğinde, John
Ruskin'de bulmuş, bu kişi restorasyo-
nun binaya yapılacak en büyük tahrip
olduğunu ileri sürmüştür.

İngiltere'de konuyla ilgili hukuki
gelişmeler geç olmuş, ancak, 1882'den
sonra, tahripleri önleyecek kanunlar çı-
karılmağa başlanmıştır.

c) İtalya :

Anıtlarının zenginliği, İtalya'yı res-
torasyon konusunda, diğer ülkelerden
daha çok meşgul etmiştir. 1802 ve 1820'
de Paşaların çıkarttığı kanunlar o güne
kadar onarım ve restorasyon konuları-
nı kapsıyan en detaylı dökümanlardır.
Görülen çeşitli ilmi restorasyonların
gene de bir istisna teşkil ettiği bu de-
virde, stil birliği tatbikatı önem kazan-
mıştır. Bu yanlış uygulamalar, yeni
prensip ve teorilerin gelişmesine yol aç-

27) Arcisse Caumont, Francois Gizot, Lu-
dovic, Felix Duban, Boeswillwald, bu çalışma-
ların öncüleridir.

muş, Camillio Boito, eserlerin devir ve stillerine göre 3 şekilde restorasyon yapılabileceğini söylemiştir. Bunlar, arkeolojik saha ve antik yapılarda «anastilozis» şeklinde yapılacak arkeolojik restorasyon, Orta Çağ yapıları için pitoresk restorasyon, Rönesans ve daha sonrası yapılarında modern teknik ve malzemeyle uygulanacak mimarî restorasyondur. Boito, ilâve edilen kısımların eskilerden kolaylıkla ayırılması gerektiğini, takviye etmenin tamir etmekten, tamir etmenin yeni baştan onarmaktan çok daha iyi olduğunu söylemiştir²⁸.

Bu prensiplerin, ilgilerce kabul ve yeniden formüle edilmesi, ancak, 1931 Atina Konferansında mümkün olmuştur²⁹. 1932'de Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu'nun çalışmaları ile çıkarılan «Carta del Restauro» da Atina Tüzüğü'nün ufak değişikliklerle tekrarıdır.

d) Diğer Avrupa Ülkeleri :

Danimarka :

İtalya ile beraber, eski eserleri korumaya en erken başlayan ülkelerdendir. Daha 17. yy. başında çeşitli tedbirler alınmış, 1807'de koruma konusunda bir Krallık komisyonu kurulmuştur.

İsveç :

Bu ülke de konu ile ilgili ilk tedbirlerini 1610'larda almıştır. 1867'de çıkarılan bir kanunla, eski eserlerin korunması çeşitli esaslara bağlanmıştır.

Portekiz :

18. yy. başlarından itibaren, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin korunmasını sağlayacak kararnameleler çıkararak bu ülkede, 1840 tarihli bir kanunla, tarihi değeri olan bütün yapıların stillerine aykırı düşecek şekilde yenilenmesi ya da tamiri yasaklandı³⁰.

2 — TÜRKİYE'DE¹⁰ :

Yurdumuzda, eski eserlere karşı ilgi duyulmaya başlanması 1880 lerden itibaren, genel batılılaşma akımına paralel olarak ve özellikle Avrupalıların «antika» merakı göz önünde tutularak, memleket içindeki bazı eserlerin korunması gerektiği fikri şeklinde ortaya çıkmış, dışarda bu tür eserlerin nasıl değerlendirildiğini gören bir kısım aydınların memleket içerisindeki değerlerin farkına varması çabuk olmuştur. 1846-47 yıllarında ilk Türk müzesinin kuruluşu ile yirminci yüzyılın başı arasındaki bu devreyi, sadece «toplama» ve «biriktirme» esasına dayanan bir koruma anlayışı şeklinde de olsa, ilk ilginin geliştiği, bir takım idarî ve hukukî tedbirlerle beslendiği bir devre olarak niteliyebiliriz.

1869'da kabul edilen ilk «Asar-ı Atika Nizamnamesi» sadece Avrupalıların yapılagelmekte olan arkeolojik kazıları sınırlandırmayı amaçlıyordu, memleket gerçeklerinden çok, Avrupalıların değer ölçülerine göre hazırlanmıştı. 1875'te düzenlenen ikinci yönetmelik, daha geniş kapsamlıydı, eski zamanlardan kalan her yapıtı «eski eser» olarak tanımlamaktaydı, yeni olarak da «asır-ı sâbiteden... mükemmel olan bazı meabet ve ebniye-i sairenin» me-murla korunmasını getirmekteydi. Bunun izleyen 1882 tarihli «Ebniye Nizamnamesi», tapınak avlularında, kamuya ait meydanlarda yapı inşaatını yasaklamaktaydı.

28) Bununla ilgili tatbikatlar Sir Gibert Scott tarafından yapılmıştır.

29) Bu konferansta yayınlanan tüzük için bkz : Ek :

30) Bu konu için özetlenen kaynak : Mumcu, Doç. Dr. Ahmet; Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XXVI, sayı : 3-4 Ankara, 1969.

31) Akçura, Necva; Eski Eserler konusunun Türkiye'de ele alınışı ve gelişmesi (Coğaltma) O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi.

Bu sırada, müze müdürlüğüne atanan, Osman Hamdi Bey, eski eserlerin korunma ve onarımı ile ilgili her sahaya el atmış, kendi sanatı olan resmin gelişmesi için gösterdiği çabalar sonunda, 1883'de «Sanayi-i Nefise» mektebi, İstanbul'da 20 öğrenci ile eğitime başlamıştır. Bu şekilde gelişmekte olan sanat ve estetik anlayışı sonucu, 1884'de nizamname'ye yeni hükümler ilâve edildi. Böylece ilk kez, taşınmaz malların tahrip edilmesi, değiştirilmesi, çevrelerinde zarar verici faaliyetlerde bulunulması yasaklanıyordu. Böylece eski eserleri korumanın yalnız müzelerde toplamaktan ibaret olmadığı, mimari değerlerinin bulunduğu ve korunması gerektiği fikri belirlenmekteydi.

Türk - İslâm eserlerinin ve mimarlık ürünlerinin korunması, ancak - ilk nizamnameden 38 yıl sonra - 1906'da çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamesiyle ele alınan bir konu oldu. Taşınmaz mallarla ilgili hükümler genişletildi, yapıların şehir dokuları içindeki yerlerine göre çevresel korunmaları da düşünüldü. Bu nizamnâmeyi tamamlar mahiyetteki «Muhafaza-i Abidat Hakkında Nizamname» ile Belediyelere eski eser olarak tanımlanan varlıkları gerektiğinde kısmen ya da tüm olarak yıkma yetkisini vermekteydi. Bu nizamnâme, bir bakıma, koruma sorularının hazırlıksız örgütler ve sınırlı olanaklarla sağlanamadığını kanıtlamaktadır. 1917 yılında kabul edilen bir başka nizamnâme ile, yıkılan eserlerin arsa ve kalıntılarının Belediyelere bırakılması, aslında toplumun tümünü etkileyen kültürel kayba karşılık Belediyelere maddî bazı olanaklar sağlamış olabilir.

Bu şekilde kapsamı genişleyen eski eserlerin korunması sorunu ile sadece Müze kuruluşlarının başa çıkamayacağı düşüncesi, 1917 yılında, «Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni»nin kurulmasını gerektirdi. Çalışmaları sadece İstan-

bul'u kapsayan bu kuruluş önemli bir aşama olmuşsa da, eski eserlere duyulan ilgi sınırlı ve objektif kriterler getirecek nitelikte değildi.

1931 yılında ATATÜRK tarafından kurulan «Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti», tarih konusuna dolayısıyla eski eser konusuna değişik yaklaşım olanakları sağlamıştır. Aynı yıl, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla, eski eserlerin korunma tedbirlerini görecek bir komisyon kurulmuş, hazırlanan raporda, eski eserlerin iyi korunmadığına değinilmiştir. Bu rapora dayanılarak, kültür Bakanlığı tarafından hazırlanan uygulama programı gereğince, iki mimar, bir arkeolog, bir fotoğrafçı ve bir tasnifçi-yazı işleri müdüründen oluşan bir başka komisyon, vilâyetlerde 3500 kadar eski eserin tescilini yapmış, onarım programlarını hazırlamıştır.

Diğer taraftan, 1925 yılında ilga edilmiş bulunan Vakıflar Örgütü tekrar ele alınmış, idarî ve hukukî düzenlemeleri yapılmıştır. Mimari ve tarihî değeri olan vakıf malların korunması ve onarımı 1935 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü adı ile reorganize edilen bu kuruluşa bırakılmışsa da, yeterli elemanlarla bir şube açılabilmesi ancak 1956'da mümkün olmuştur.

Görüldüğü gibi, Cumhuriyet devrinde, yavaş yavaş ve kısmen sınırlı da olsa, mimari değerlerin korunması yolundaki çabalar artmış, fakat gene de korumanın yaygınlaştırılması, eski eserlerin çevre sorunlarının halli çözümlenememiştir. «İmar» çalışmalarında eski eserlerin korunması zorunluluğunu kendilerine engel gören, Belediye ve Resmî Kuruluşların yanlış bazı tutumları, eski eserlerin ve eski şehir kesimlerinin ortadan kalkmasına yol açmaktaydı. Gerçi, bütün bu sorunlar arasında eski eserlerin korunması ve onarımı konusuna gereken önemi veren kişiler de vardı. Örneğin Ali Saim Ülgen'in, konuyu tanıtmak, ilke ve tek-

niklerini ortaya koymak için yaptığı akademik ve tatbiki çalışmalar, daha sonraki yıllarda konuyla ilgilenen kişilere ışık tutacak mahiyette olmuştur.

1951 yılında kurulan «Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu» halen konuyla ilgili en yüksek karar mercii olmak durumundadır. 1950'den sonra çıkartılan İmar Nizamnameleri konuya çeşitli yönlerden katkıda bulunmuştur.

1966 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesine bağlı olarak kurulan, ve «Onarım Uzmanı Y. Mimar» yetiştiren «Restorasyon Bölümü», konuya akademik açıdan verilen önemi göstermektedir.

Son olarak 1973 yılında kabul edilen «Eski Eserler Kanunu», onarım faaliyetlerinin yeni bir anlayış ve örgütlenme içinde ele alınmasına yardımcı olacak bir yasa görünümündedir.

ÇEVRE ONARIMI KONUSUNUN TARİHİ GELİŞİMİ³²

«Çevresel onarım fikri gerçekte pek de yeni sayılmaz. Anıtlar ve tarihî eserlerin kişinin doğal çevresinin ayrılmaz parçaları oldukları görüşünü savunan düşünce tarzının geçmişi aslında 18. yy. la kadar iner. Bununla beraber, yapıları gurup halinde koruma gerekliliği ve buna yönelmiş yasal hükümler saptamak çabalarına ancak II. Dünya Savaşı sonundan beri tanık olmaktadır.

1 — AVRUPA'DA :

Doğu Avrupa Ülkelerinden Polonya, Çekoslovakya harp sırasında ciddi zarar görmüş veya ihmale uğramış çevrelerde onarıma girişmişler, Macaristan'da da bu amaçla fahri çalışan bölge komiteleri kurulmuştur.

Hollanda'da 1961 tarihli bir yasa ile, şehir ve kasabaların bir «değerlendirme listesi» hazırlaması öngörülmüştür.

Fransa'da 1962 yılında, «Fransa'nın tarihi ve estetik değerlerinin korunmasını» amaç güden «Malraux Yasası» yürürlüğe konmuştur. Bugüne kadar pek çok kentsel saha pilot bölge ilân edilmiş ve çalışmalar bittiğinde, 1000 kadar bu tür sahanın adı geçen yasanın kapsamına alınmış olacağı açıklanmıştır.

İngiltere'de 1967 ve 1968 yıllarında çıkarılan «Civic Amenities» ve «Town and Country Planning» yasaları, sadece yürürlükteki koruyucu hükümlerin kapsamını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda tarihî ve mimari değeri olan semtlerin de korunma ve değerlendirilmelerini sağlamak üzere ilgililere yeni yetkiler kazandırmıştır.

2 — TÜRKİYE'DE³³ :

Taşınmaz Eski Eserlerin, imkânların elverdiği ölçüde korunması şarttır. Bizim mevzuatımız bu bakımdan son derece kısırdır. Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 8. maddesinde taşınmaz eski eserlere 300 metreden yakın yerlere kireç ocağı ve tuğla harmanı yapılması ve bu eserlere doğrudan doğruya veya dolayısıyla zarar verecek yakınlıklarda, her biçimde işlemlerde bulunulması yasaklanmıştır. İmar mevzuatımız hazırlanırken bu konu üzerinde çok az durulmuştur. Eski eserlerin ve arkeolojik alanların kamulaştırılması ve imar mevzuatına göre belediyelerin bu konudaki görevi bir Danıştay kararı ile düzenlenmişse de bütün sorumluluk gene «Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kuruluna» düşmektedir.

1973 yılında çıkan «Eski Eserler Kanunu»nun da, konuya bir çözüm getirdiği söylenemez.

32) Restorasyon Uzmanı Y. Mimar Okan Üstüncök'ün, Vakıflar Dergisi, Sayı IX'daki «Eski eser onarımında çevresel anlayış» başlıklı makalesinden derlenmiştir.

33) Mumcu, Doç. Dr. Ahmet; Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, A.Ü.H.F.D. Cilt : XXVIII, Sayı : 1-2 Ankara, 1972

ONARIM UZMANLIĞI

ONARIMCIYA DUYULAN İHTİYAÇ

Onarım ve koruma, her ne kadar bir ekip çalışması ise de bu ekibi yürütecek, onarıma yön verecek «onarım uzmanları» gerekmektedir.

«Çekirdeğini, eğitilmiş kişilerin teşkil ettiği, yeterli bir kadro, başarılı bir program için, 'sine qua non' dur.»³⁴

«Son yıllarda, tarihi anıtlar, tarihi önemlerinin yanında bir de ekonomik önem kazanmışlardır. İtalya ve Yunanistan gibi ülkelerde tarihi anıtlar önemli bir gelir kaynağı olmuşlar, bu da onarım alanında gelişmeyi cesaretlendirmiş ve teşvik etmiştir. Orta Doğu ülkeleri bütün olarak, benzer eğilimde olan kim-seleri cezbediği gibi, bu ülkelerin sistemleri ve iç örgütlenmeleri de bir benzerlik göstermekte ve aynı meselelerle karşılaşmaktadırlar. Bu meseleler başlıca eğitilmiş personel ve malzeme eksikliğidir. Tarihi anıtların bakım ve onarımı için yalnız iyi niyet yetmez. İyi iş-görebilmek için, uzmanlara ihtiyaç vardır.»³⁵

GENEL ANLAMDA ONARIM EĞİTİMİ

Onarım Uzmanlığını yürütecek kişilerin, diğer disiplinlerde olduğu gibi, belirli bir süre içinde, gerekli konuları kapsayan bir eğitimden geçmeleri lazımdır.

Bu eğitimin nasıl olması gerektiği konusunda, UNESCO bünyesinde toplanan uzmanlar, aşağıdaki önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler geniş kapsamlı olduklarından, her ülkede uygulanabilir nitelikleri vardır.³⁶

«Uzmanlar Komitesi, bütün dünyadaki sit ve anıtların tahrip ve bozulmasına sebep olan tehlikeleri, artistik ve kültürel önemi haiz yerleşmelerin tarihi hüviyetini değiştiren veya tah-

rip eden şehir plânlamalarını göz önüne alarak; kültürel miras ve anıtların, bakımı, onarımı ve takdimi için gerekli çalışmaların, sadece üstün yetenekli uzmanlar eliyle yapılmasını ve bu tip uzmanların sayılarının halen çok az olduğunu düşünerek, anıt ve yerleşmelerin, bakım, onarım ve takdiminden sorumlu, mimar ve teknisyenlerin eğitiminde uygulanacak aşağıdaki prensipleri önerir :

1. Mimar ve şehir plâncılarının genel anlamda eğitimi :

Tarihi Anıtlar ve yerleşmeler, geniş anlamda ve dünyanın birçok ülkelerinde, ora sakinlerinin yaşayan mimarî ortamlarının bir parçasıdır. Bu ortamın korunması ve geliştirilmesinin (peyzaj mimarisini de içine alacak şekilde) mesuliyeti mimar ve şehir plâncılarına aittir.

Bu durumda, mimarî ve şehir plâncılığı eğitiminde, tarih ve sosyal bilimlere de yer verilmelidir. Bütün mimarlar ve şehir plâncıları, anıtların ve tabii çevrenin korunmasının önemini anlamalıdır. Bütün mimarlık okullarında, tarihi anıt ve yerleşmelerin korunması, sanat tarihi, mimarî ve mimarî tekniklerin tarihi, şehir plâncılığının tarihi gibi konular, eğitim programına alınmalıdır.

2. İhtisaslaşmış mimarların eğitimi :

Anıtların tarihi çevre ve yerleşmelerin, koruma, onarım ve bakımı ayrı bir disiplindir.

34) Daifuku, H; The significance of Cultural property, The Conservation of Cultural Property, Museums and Monuments XI UNESCO Switzerland

35) Kuran, Assoc. Prof. A., Erder, Ast. Prof. Dr. C.; Tarihi Anıtların Onarımı ve Korunması Bölümünün kurulması ile ilgili ön rapor (Çoğaltma) O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Ankara, 1967

36) Sitlerin ve Anıtların korunması için Restoratör Mimarların ve Teknisyenlerin eğitilmesi konusunda UNESCO Beynelmillel Uzmanlar Toplantısı Eylül 8-14 1963 (Monumentum) ICOMOS, Cilt III, 1969)

Bu durumda: a. Tarihi anıt ve yerleşmelerin koruma ve onarımları, geniş bir şekilde özel eğitilmiş uzmanlara bırakılmalıdır. Böylece anıtlar üzerinde yapılacak çalışmaların, onları bozması önlenmiş olur.

b. Anıtların korunması ile ilgili diğer akademik disiplinlerden gelenlerle, mimarlar arasında daha yakın bir işbirliği geliştirilmelidir. Şehir plâncıları, sanat tarihçileri, arkeologlar, mühendisler, kimyacılar, fizikçiler, v.b. gibi diğer disiplinlerden gelenlerin eğitimi, onarım işleminin gereklerini karşılayacak şekilde yönlendirilmeli veya takviye edilmelidir.

c. Bölgesel, milli ve milletlerarası seviyede özel «mezuniyet sonrası» kurslar tertiplenmelidir,

3. Usta (— craftsmen) ve formen'lerin eğitimi :

Uzmanlaşmış mimarların direktiflerini doğru olarak tatbik edecek ustaların varlığı, mimarların tesirliliğini artırır. Mevcut mimari teknikler, geleneksel inşâ işçiliğinin giderek kaybolmasına yol açmaktadır. Bu durum, geleneksel mimarının çeşitli kollarına mensup ustaların hem teorik ve hem de pratik eğitimini gerektirmektedir.

4. Öğretmen, mimar ve teknisyen alış verişinin ve bu kişilerin finansmanının sağlanması :

Üye devletler, yukarıdaki önerilerin gerçekleştirilmesi için gerekli mali imkânları sağlayacaklardır.

TÜRKİYE'DE ONARIM EĞİTİMİ³⁷

1 — EĞİTİMİN GEREKLİĞİ :

Günümüzde, bütün ileri ülkelerde, tarihi anıtların korunması ve onarımı için düzenli örgütler bulunmaktadır. Bu gibi örgütlerin yüzyılı aşkın geçmişleri vardır. Resmî örgütlerin kurulmasından önce de, XVI. yy. dan

beri sürekli tarihi eserlerin korunması ve onarımı mevcuttu.

Anadolu ve çevresindeki bölge, dünya'nın birçok yerlerinden daha çok, bazıları daha gün ışığına çıkarılmamış, uygarlık kalıntılarıyla doldudur. Bazen bir tek anıt, birkaç uygarlığın eseri olarak ortaya çıkmakta, her bir uygarlık hakimiyetini kurdukça, kendi özel sanat ve hayat görüşünü aynı anıta aksettirmektedir. Uzman olmayan biri, her uygarlığın geçmişin kalıntıları üzerinde kendi izlerini nasıl bıraktığını iyice bilemez ve bu yüzden bu ince ayrımları bozabilir. Bu yüzden Türkiye, hatta bütün Orta Doğu ülkeleri, tarihi anıtların bakım ve onarımlarıyla ilgili örgütlerin çalışmalarını merkezileştirmenin önemini anlamalı ve bu alanda personel yetiştirmek için bir eğitim merkezi kurmalıdır.

Yurdumuzda bazı örgütlerin çalışmaları tarihi anıtların onarımı ve korunması işiyle doğrudan ilgilidir. Bunlardan en önemli ikisi (Vakıflar Gn Md. ve Müzeler Gn. Md.) 1963 yılında toplam 27.5 milyon TL. harcayarak 150 yerde onarım çalışması yapmışlardır. Türkiye'de bakım ve onarım isteyen 12.000 den fazla anıt olduğu hesaplanmıştır. 2.120 eski yerleşme yeri adlarıyla bilinmektedir ve bunların 400 kadarı oldukça büyük ve önemli şehirlerdir, fakat tamamıyla tabiatın ve cehaletin tahrip edici kuvvetlerinin merhametine terk edilmişlerdir. 10.000 kadar büyük ölçüde anıt, yüzlerce tabii ve sunî mağara ve kaya kabartmaları, tabiat anıtları olarak korunacak yerler ve birçok tarihi savaş alanları vardır. Bütün bunların hepsi ciddi bir şekilde ele alınmalı, korunması için tdbirler düşünülmalıdır.

Örgütlerin çok kere, kötü tanımlanmış, dağınık ve konu dışına çıkan faaliyetlerinin sebep olduğu problemler dışında koruma ve onarım işinin çeşitli

37) Dipnot 2'de bahsi geçen rapor

safhalarında yetişmiş, kalifiye personel eksikliği büyük bir problem teşkil etmektedir. Ümit verici taraf, durumun mevcut örgütler tarafından anlaşılmasıdır. Yeter sayıda personel olmaması, malzeme, kanunî destek ve personel eksikliği, sık sık yanlış kararlar alınmasına sebep olmuştur. Onarılmış anıtlarda hatalı hareketlerin sebep olduğu zararın tutarı 30 milyar TL tahmin edilmiştir.

2 — EĞİTİM İLKELERİ :

A — Ana ilkeler :

Onların tekniği ve tarihî anıtların bakımı, artık eski çıraklık sistemi ya da ampirik ele alışın muteber olmadığı bir ihtisas düzeyine yükselmiştir. Bugün, pratik tecrübe ancak özel bir eğitimden geçtikten sonra yararlı olabilmektedir. Yıllar yılı süren tartışmalar, tecrübeler ve pahalı yanlışlardan sonra, onarım kendi kurallarını ortaya koymuştur.

Onarım alanında eğitime en uygun kişiler mimarlardır. Bunlar da eğer idarî, bilimsel ve teknik kurslardan geçmezlerse tam selâhiyetli sayılmazlar. Yapmaları gereken işler şunlardır :

— İlgili örgütlerle halk arasında uyuma ve teknik birliği sağlamak, mevcut örgütlerini eksikliklerini kapatmak,

— Onarım işi ile görevli müteahhide bilimsel ve teknik bilgiler vermek.

B — Eğitim programının ana hatları :

Konunun çok yönlü ihtiyaçlarına cevap verecek bir eğitim programı hem teori, hem uygulama cephesinde ele alınmalıdır.

1. Teori cephesi :

Uzman, konunun teori ile ilgili kısımlarını bilmek zorundadır. Asıl inşaatçının görüşlerini dikkate alarak konusunu analiz etmeğe ve değerlendirmeye

yetecek kadar geniş bilgisi olmalıdır. Bu da ancak söz konusu olan devrenin sosyal, politik, ekonomik meselelerini, sanat hareketlerini ve tarihini iyice kavramakla olur. Herhangi bir analizde, yapıya etki edebilecek coğrafi şartlar ve teknik gelişmeler de dikkate alınmalıdır. Son kararı vermeden önce, anıtın geleceği, çevresindeki evler, sokaklar, meydanlar ve manzara bakımından da değerlendirilmelidir. Onarılan yapının hangi fonksiyonu kazanacağı düşünülmelidir.

2. Uygulama cephesi :

Anıtın kaderini tayin ettikten sonra, sıra bu kararı tatbik etmektedir. Sorumlu teknisyenler, çalışmaya uygulanacak modern teknik usullerini bilmeli, ilgili kanunî tahditler ve formaliteler, ekonomik sınırlamalar ve modern şehir plânlaması konularında temel bilgiye sahip olmalıdırlar.

Projenin plânlarında, görünüş ve kesitlerinde yapıdaki değişiklik onarım ve ekler kesinlikle gösterilmelidir. Yapı malzemesi ve yapının bünyesi, yapının maruz kaldığı tahrik edici unsurların anlaşılmasından ve o yapının onarımı için uygun yolların bulunmasında yardımcı olmalıdır. Onarım uzmanı konuyla ilgili çeşitli müsbet bilimlerde kuvvetli temel bilgilere sahip olmalıdır. Böylece meseleleri hemen kavrayabilir ve onların çözümünü için gerekli uzmanlara baş vurabilir.

ONARIM UZMANLIĞI DALININ DOĞUŞU GELİŞİMİ⁵⁵ :

Eski eserlerin ve tarihî çevrenin öteki değerlerinin korunması konusundaki, 19. yüzyıla kadar inen ilk kıvrımlar, biri İngiltere'de ve Almanya'da gelişen, diğeri ise Fransız mimari Viollette Duc'un çizgisinde Fransa ve İtalya'da yaygınlaşan iki «arkeoloji ekolu»

5) Üstüncök, Okan, Mimarlardan bir Uzmanlık olarak Eski Eserlerin bakım ve onarımı, Mimarlık, 1972 - 8, S. 43 - 46

ile, anıt ve eski eserlere karşı duyulan bu yeni alâkanın, günümüze kadar etkilerini sürdüren köklerini oluşturmuşlardır. Sözü edilen, eski eserlerin korunmasına ve bununla ilgili diğer işlemlere değin tutumlar, şu iki ana grupta toplanabilir :

1. Analiz ve filolojik araştırmaya dayanan «arkeolojik» teori ve yaklaşımlar;

2. Kişisel değerlendirmeye dayanan subjektif ve yorumcu teori ve yaklaşımlar.

Ancak, tarihi epey eski olan bu iki tutumun uzun yıllar süren «kültür» düellolarından, mimarlar uzun süre uzakta kalmışlar, devamlı olarak «çağdaş» medeniyetin bu konuyla ilgisi ve ilişkisi olmadığını, eski eserler üzerindeki çalışmaların başka «uzmanlar»ın konusuna girdiğini tekrarlamışlardır. Bu yüzden de anıt ve eski eserlerin bakım - koruma - onarım gerekliliği ile bunun yapılış şekli uzun bir zaman çok başka meslek guruplarının (arkeologlar, sanat tarihçileri ve hatta eleştirmenler gibi) eline bırakılmış oldu.

Oldukça evrensel olan bu kayıtsızlığın dışında kalanlar, muhafazakâr İngiltere'deki bir avuç mimar ile İtalyan Camillio Boito olmuştur. Özellikle Boito, yazılarında, bugünün mevcut yapıları ile gelecek arasında kurulması gerekli bağlardan devamlı olarak söz etmiştir. Gene Boito, kişisel çabası ile, 1883 yılında Roma'da yapılan Mimar ve Mühendisler Kongresinde, Roma devrinden kalma yapı ve şehir kalıntılarının, çıkarılacak bir kanunla korunmalarını sağlamak yolunda bir karar alınmasını sağlamıştır. Aynı kanuna uygun olarak, 1889 - 90 ders yılında, mimarlık okullarında kurulacak bakım - onarım - koruma kürsüleri ile Milâno'daki «Istituto d'Istruzione Tecnica Superiore» de verilmekte olan aynı kapsamda bir kursun genişletilmesi de kabul edilmekteydi.

Bu sırada mimarlar, genel olarak, ve hızlı bir tempo ile gelişmekte olan «modern» dünyanın başka gereksinimleri ve bunlara yönelik yeni akımlarla daha çok ilgilenmekteydiler. Jugend Still, Art Nouveau ve Modern still gibi akımlarla renklenen mimarlık mesleğinin mensupları ancak 1930'larda mimarlık ve plânlama dallarının geçmişi ve geleceği arasındaki ilişkilerin önemini farkettiler.

Ashında, konunun uzmanlık isteyen pek çok ayrıcalıkları, özellikleri olduğu gerçeği 1933 Atina, Ciam toplantısından iki yıl önce gene Atina'da yapılan, eski eserlerin korunma ve onarımı ile ilgili teknisyen ve benzeri uzmanlar seviyesindeki kongrede açıkça ortaya konmuş, uzmanlaşma için eğitim olanaklarının sağlanması konusunda belli kararlar alınmıştı.

Savaş yıllarından sonra, en yüksek seviyedeki uluslararası örgütler (örneğin UNESCO) önderliğinde, önce ICOM (uluslararası Müzeler Konseyi) daha sonra'da Roma'da bir merkez kurulumakta olduğu görülmektedir. 1964 yılında Venedikte yapılan Eski eserlerle ilgili kongrede alınan tavsiye kararına uyarak kurulan ICOMOS (Uluslararası Eski Eserler ve Yerleşmeler Konseyi) kurulmuştur. Eski eserlerin korunma ve onarımı için gerekli uzmanların eğitimi sorunu 1968 yılında UNESCO ve ICOMOS tarafından özellikle ele alınmış, konuyla ilgili çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Halen İngiltere'de, biri Londra'da, diğeri ise York Üniversitesinde olmak üzere, iki tane sürekli diploma kursu vardır³⁹. İtalya'da, Roma Üniversitesi Mimarlık Fakültesinin, daha önceden de var olan lisans üstü eğitim programı 1966 yılında, «Kültür Varlıklarının Korunması ve Onarımı Merkezi» adı

39) Y. Mimar Okan Üstünkök'ün verdiği malûmata göre Lodra'daki kurs mali nedenlerle halen kapatılmış durumdadır.

verilen uluslararası bir kuruluşa dönüşecek şekilde genişletilmiştir.

Konu ile ilgili kuruluşlar arasında, başından beri özellikle mimarlara yönelen bir eğitim programı ile, O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesinin Restorasyon bölümü dikkati çekmektedir. Gerek Türkiye'nin, eski eserler ve anıtlar bakımından olağanüstü zenginliği, gerekse tüm Orta Doğu ülkelerinin bu konudaki taleplerine cevap verebilecek durumda ve konumda oluşu, 1966 yılında bu bölümün faaliyete geçip eğitimini başarıyla devam ettirmesini sağlamıştır.

ÖRGÜTLER

ONARIM VE KORUMA İÇİN MİLLÎ BİR ÖRGÜTE DUYULAN İHTİYAÇ'

Bütün ülkeler, sağlam bir kültür geçmişinin, hakiki beraberliğin yaratılmasında faydalı olacağı, ve kendilerinin bu kültüre saygılı bulduklarını sürece, diğer ülkelerin de saygı göstereceği hakikatının farkındadırlar. Bu yüzden, bu kültürün korunması mesuliyeti, mümkün olan en yüksek millî seviyede düşünülmelidir. Güçlüklerin ne olduğunu ve bunların bu konuda daha tecrübeli ülkelerde nasıl çözümlendiğini bilen bir lider ve emrindeki uzman bir grup bu çalışmaları yönetmelidir.

MİLLÎ ÖRGÜTLERDEN

ÖRNEKLER :

Bazı ülkeler, millî örgütlerini, millî müzelerde merkezileştirmişler ve bu amaçla «Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü» kurmuşlardır. Burada varılmak istenen, ülkenin çeşitli kültürel veya idarî bölgelerinde, bölgesel müzeler kurmak, kültürel verilerin az olduğu yerlerde ise, arazi müzelerinin veya depolarının kurularak, tarihî kıymeti haiz eşyaların toplanması ve korunmasına başlangıç teşkil etmektedir.

MİLLÎ BİR ÖRGÜTÜN , ORGANİZASYONU :

Bu kısımda probleme bir çözüm yolu gösterilecektir. Diğer çözüm yolları, o ülkenin sosyal, politik ve idarî yapısına; ortamın müsait olup olmadığına, eski verilerin zenginliğine ve coğrafik dağılımına ve diğer hususlara göre verilecek ana plâna göre adapte edilebilir.

A n a ş e m a

İdare

Kazılar, Tarihî Anıtlar, Müzeler Araştırma

Eğitim ve Teşhir Koruma

1. Merkezî İdare :

Merkezî idarenin kurulmasında en büyük zorluk, arkeolog, sanat tarihçisi, fizikçi, kimyacı, mimar, mühendis ve teknisyenler gibi değişik disiplinlerden gelen kimselerin ortak çalışmalarıyla başarı kazanabilecek çok karışık bir yükümlülükler serisine sahip çıkabilecek uygun bir lider bulmaktır. Bu kişi, başlangıçta, yardımcı uzmanların yardımını gerekse de o ulustan olmalıdır. Danışmalar, sadece belli bir program ve süre için yürütücü durumunda kalmalıdır.

Bir diğer ihtiyaç da bağımsız yıllık bütçedir. Millî kuruluşun şefi, yüksek idarî kademelerin güvenini kazanmalı, bu şekilde kuruluşun gelişmesi için gerekli bütün mâlî imkânlarla teçhiz edilmelidir. Diğer bir nokta, ülkenin çeşitli kuruluşları, bu arada mahallî idareler, dinsel kuruluşlar arasındaki ortak çalışmanın sağlanmasıdır. Bir çok ülkelerde, Devlet millî kültür zenginliklerinden sorumludur, fakat bu sorumluluk,

40) Coremans, P. Organization of a National service for the preservation of cultural property UNESCO

her yapı için aynı açıklığa kavuşmamıştır.

2. Kazılar, tarihî anıtlar, müzeler :

Özel bakıma ihtiyaç gösteren eski malzemeler üç geniş gurupta toplanabilir; kapalı yerlerde koleksiyonlar halinde olanlar, halen toprak altında bulunanlar, tarihî bir anıtın bir parçasını meydana getirenler. Her üç halde de değişik uzmanlık dallarından kişiler gerekmektedir. Bu yüzden millî kuruluş 3 ana bölüm ihtiva etmelidir : Kazılar, Tarihî Anıtlar, Müzeler. Bunların içinde en zoru Tarihî anıtlar bölümünün organizasyonudur. Bu bölüm için çok çeşitli çözümler mümkünse de, ülkenin tarihî veri zenginliği ve anıtların bünye ve korunma durumlarına göre, genel olarak aşağıdaki kadro gerekli sayılabilir : mühendis (yapısal problemler), mimar (restorasyon), mimar'a yardımcı olarak : modelciler (dekorasyonun bakımı ve rekonstitüsüonu), sürveyanlar (anıtların kontrolü) çizimciler.

Yeterli bir mühendisin bulunması ve mimarlarla ahenkli bir işbirliği içinde olması bilhassa dikkat edilecek bir husustur. Tarihî anıtların yok olmasında, zemin ve temel ile ilgili problemlerin ön sırayı aldığı unutulmamalıdır. Mimarlar da, yapısal problemler hakkında esaslı bilgilere sahip olmalıdır. Ayrıca mimar, mimarî restorasyon anlayışına sahip olmalıdır.

3. Araştırma :

Araştırma örgütünün esas gayesi, millî sınırlar içindeki tam bir coğrafik dağılıma göre yapılmış, kültür zenginliklerinin envanterinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu envanter, sadece önemli anıtları kapsamakla kalmamalı, yakın devir verilerini de (millî orijinli olmasa bile) kapsamalıdır. Böyle bir envanter sistemiyle, millî kuruluşun gelecekteki gelişmesine değin objektif plânlara yapmak, hangi bölümün hangi esaslar çerçevesinde çalışacağını saptamak da mümkün olur.

Araştırma bölümü, islâm sanatı, Budist Epigrafisi, modern resim vb. gibi konularda ihtisaslaşmış küçük üniteler de ihtiva etmelidir.

Araştırmalar, yayınlar vasıtasıyla, herkesin istifadesine sunulmalıdır. Dolayısıyla, bu bölümün döküman ve kayıtları toplayan bir kısmı olmalı, kütüphane ve fotoğrafhaneye işbirliği halinde olmalıdır. Bugün genellikle kabul edilmektedir ki, hakkında bulunabilecek her türlü teknik detayı bilinmeyen bir kültürel varlık, onarıma konu olamaz. Koruma ve onarım esnasında da yapılan her işlem yazı, şekil ve fotoğraf yardımıyla kaydedilmelidir. Böylece araştırma bölümün, esaslı bir dökümantasyon merkezine ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır.

4. Koruma ve onarım :

İlmi çalışma, bütün koruma ve onarım çalışmalarının temelidir. Bu, koruma ve onarım işlemlerinin başındaki kişilerin hüner, tecrübe bilgilerine daha az ehemmiyet verilmesi demek değildir, sadece kültürel varlıkları oluşturan malzemelerin yaşlanması bilimsel bir olaydır, modern ilim ve teknoloji, korunmaya konu olan malzemelerin yapı ve kompozisyonlarını ve malzemede görülen değişimleri ortaya çıkartmaktadır. Bu durumda, atölyedeki kişi, laboratuvardaki ilim adamıyla (ki bu kişi, bilgiyi basit kelimelerle verme yeteneğine sahip olmalıdır) ortak bir çalışma düzeyinde olacaktır. «Konservatör» ile «ilim adamı» arasındaki bu işbirliğinin ahenkli bir şekilde sağlanması uzun zamana ihtiyaç gösterebilir.

Koruma bölümü, «teorik çalışmayı yapan ve bunu tatbikatla tamamlayan» bir kısım olarak tanımlanabilir. Bu bölüm herşeyden evvel, millî örgütün teknik danışmanı olmak durumdadır.

41) Coremans, P. Organization of a National service for the preservation of cultural property UNESCO

TÜRKİYE'DE ÖRGÜTLER

Yurdumuz'da bugün konuyla ilgilenen tek bir merkezi örgüt yoktur. Çeşitli kamu veya kamudışı kuruluşlar, konunun kendileriyle ilgili olan kısmını yürütmeğe çalışmakta, fakat personel ve malî yetersizlik, mevzuat güçlükleri, örgütler arasında koordineli çalışmalar yapılmaması konunun gelişmesine engel olmaktadır.

Niteliklerine göre Türkiye'deki ilgili örgütleri 3 sınıfta toplayabiliriz :

1. Tatbikatçı kuruluşlar :

a. Kamu Kurumları :

- Vakıflar Genel Müdürlüğü
- Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
- Turizm Bakanlığı
- Millî Parklar Dairesi
- İmar ve İskân Bakanlığı
- Millî Saraylar Genel Müdürlüğü

— Üniversiteler

— Belediyeler

— Karayolları Genel Müdürlüğü

b. Kamudışı Kurumlar :

— Dernekler

— Türk Tarih Kurumu

— Kişiler

2. Akademik Kurumlar :

a. Üniversiteler :

— O.D.T.Ü. Mim. Fak. - E.Ü.M.B.F.

— İ.T.Ü. Mim. Fak.

— İ.Ü. Ed. Fak.

— A.Ü. D.T.C.F.

— A.Ü. İlah. Fak.

— Erz. A.Ü.

b. Kurumlar :

3. Denetleyici Kuruluşlar :

G.M.E.E.A.Y.K.

Üniversiteler